

"כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה": **שותפות האדם בעיצוב** **התממשות הנבואות**

יעקב נגן

**וַיִּקְרָא יַעֲקֹב אֶל בְּנָיו וַיֹּאמֶר הֲאִסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם אֵת אֲשֶׁר יִקְרָא
אֶתְכֶם בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים (בראשית מט, א).**

בימינו אנו זוכים לראות בעינינו את התגשמות חלקים חשובים מחזון הגאולה ודברי הנביאים. דומה שניתן להצביע על שתי תפיסות בנוגע למקומו של האדם ביחס למימוש המיוחד של חזון הנביאים: התפיסה הקלאסית והתפיסה הציונית. בתפיסה הדתית הקלאסית, השפעת האדם על מימוש החזון נעשית דרך שמירת תורה ומצוות בלבד. אם זכאים האדם והדור, בזכות מצוותיהם, הם מקרבים את חזון הגאולה; ואם חלילה הדור או האדם חייבים - הם מרחיקים את חזון הנביאים. חידושה של התפיסה הציונית הוא ההבנה שהאדם משפיע על התהליך לא רק בקיום תורה ומצוות אלא בשותפות והשפעה על ההיסטוריה.

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

בכך שותף האדם בפעולה האלוהית במציאות, ו"פועל עם אל": "עתידה בת קול להיות מפוצצת באהלי צדיקים ואומרת כל מי שפעל עם אל יבוא ויטול שכרו" (ירושלמי, שבת פ"ו ה"ט).

הציונות פעלה כך לגבי נבואות שיבת ציון. היא לא הסתפקה בצפייה פסיבית למימוש ההבטחה האלוהית "לְהֵבִיא בְנֵיךָ מֵרְחוֹק" (ישעיהו ס, ט) אלא פעלה לעליית יהודי התפוצות לארץ וכך נהגה בתחומים רבים נוספים.

אולם הקמת מדינה, קליטת עלייה ושאר ההיבטים של שיבת ציון שכבר התממשו (או נמצאים בתהליכי מימוש מתקדמים) אינם אלא תחילת הדרך של החזון העתידי. ישנם עוד היבטים רבים ועיקריים בחזון אחרית הימים של הנביאים שטרם התממשו ובכללם נושאו של חיבור זה: יחסי ישראל והעמים.

אחד האתגרים העומדים בפני מי שחפץ לפתוח את אוזנו וליבו לחזון האוניברסלי של הנביאים הוא שדבריהם בנושאים אלו סתומים וקשה לפענח באופן קונקרטי מה בדיוק החזון המשתקף בהם. לדוגמה, ביחס לאחווה הדתית אומר הנביא צפניה: "כִּי אָז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה לְקִרְאָ כָּל־מִשְׁמַע בְּשֵׁם ה' לְעַבְדוֹ שְׂכֵם אֶחָד" (צפניה ג, ט). אך מה משמעותה של נבואה זו? האם "לְקִרְאָ כָּל־מִשְׁמַע בְּשֵׁם ה'" משמעו שכולם יהיו יהודים או שמא תהא זהות כוללת לאומות של מעין "בני נח"? ואולי הכוונה היא לשותפות ואחווה בין דתות העולם השונות שיעבדו יחד את ה' מתוך כבוד הדדי והסכמה על עיקרי אמונה מסוימים?¹

שאלות אלו אינן פרשניות או תיאורטיות גרידא אלא מעשיות. כיוון שאנו רוצים "לפעול עם אל" במימוש חזון הנביאים, עלינו לדעת: באיזה אופן יש להתקדם ביחסים הבין-דתיים? כמה אנו רחוקים ממימושו של חזון הנביאים? אם מדובר על ויתור של האומות

1. ראו הדיון במסכת עבודה זרה כד ע"ב. יש לציין כי בתקופת חז"ל האפשרות השלישית שמוצעת כאן לא הייתה קיימת משום שבזמננו דתות העולם כולן היו אליליות.

”כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הִיא“: שותפות האדם בעיצוב התממשות הנבואות

על זהותן הדתית לטובת זהות חדשה, הרי שאנו רחוקים מכך מאוד; אך אם לדוגמה מדובר על אחדות השומרת על הזהות הדתית האוטנטית של העמים – אלא שיייתכן שנדרשים בה שינויים מסוימים – הרי שכל תודעתנו ביחס לאומות אחרות ולדתות אחרות, וכל מערכת השיח שלנו איתן, טעונות שינוי תפיסתי עמוק.

שותפותו של האדם בעיצוב משמעותן של הנבואות

נדמה כי בשורשי התודעה הציונית ניצבת ההנחה שמענה על שאלות אלו מתקבל מתוך שיח בין אדם לאלוהים. האדם איננו רק צופה בתוכנית אלוהית מוגדרת מראש, מגלה אותה ונפעל על ידה אלא הוא שותף בעיצובו של החזון עצמו. זהו חלק מסוד השותפות העמוקה שבין הקב"ה לעם ישראל. ניתן ללמוד על שותפות זו מתוך התבוננות במהות האדם, במהות התורה ובמהות הנבואה.

במהות האדם – כיצד?

האדם נברא ב"צלם אלוהים" ובכך מקבל כוחות של שותפות בבריאה ובשליטה על העולם. מתוך סיפור קריאת השמות לברואים בפרשת בראשית, ניתן לראות שהאדם לא רק משפיע על המציאות כמובן המעשי אלא גם מעצב את מהותה ואת משמעותה. בתחילה, אלוהים נותן שמות לאור, לחושך, לרקיע וליבשה. אך בפרק ב מתברר שהיכולת האלוהית לתת שמות מוענקת לאדם! יתרה מכך, באופן מופלא, הפסוקים מתארים את הקב"ה ממתין כביכול למוצא פיו של האדם ולשמות שיבחר לתת לחלקי הבריאה השונים: "וַיִּצְרֶה ה' אֱלֹהִים מִן הָאָדָמָה כָּל חַיַּת הַשָּׂדֶה וְאֵת כָּל עוֹף הַשָּׁמַיִם וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרִאוֹת מֶה יִקְרָא לוֹ וְכָל אֲשֶׁר יִקְרָא לוֹ הָאָדָם נִפְשׁ חַיָּה הוּא שְׁמוֹ" (בראשית ב, יט).

"וַיָּבֵא אֶל הָאָדָם לְרִאוֹת מֶה יִקְרָא לוֹ". אלמלא מקרא כתוב, אי אפשר לאומרו. כביכול יושב הקב"ה, רואה אילו שמות קרא האדם לברואים ונותן תוקף לשמות אלה. על פי היהדות, שמות מבטאים מהות ויוצרים מציאות:

ושמו אָחַד: ריפוי הקשר בין ישראל ודתות העולם

מנא לן דשמא גרים? אמר רבי אליעזר דאמר קרא: "לכו חזו מפעלות ה' אשר שם שְׁמוֹת בארץ", אל תקרי "שְׁמוֹת" אלא "שְׁמוֹת".²

בימינו, נוכח התוכנות שהציע הפוסטמודרניזם, אנו יכולים יותר ויותר להבין מדוע המבט והשפה מעצבים מציאות ולא רק מתארים אותה. הבשורה היהודית בהקשר זה מתחדדת לנוכח השוואה לסיפור המקביל בקוראן (סורה אל בקרה 2: 3), שם גדולתו וייחודו של האדם מבוטאת בכך שה' מלמד אותו את כל השמות.

במהות התורה - כיצד?

מקומו של האדם כשותף בתורה מתבטא באופן משמעותי במושג תורה שבעל-פה. שותפותו של עם ישראל בעיצוב התורה שבעל-פה איננה רק כשל פרשן פסיבי, אלא היא חלק מתהליך היצירה. למעשה, תפיסות עכשוויות מדברות על כל פרשנות כמאמץ שאיננו רק פענוח פסיבי, אלא יוצר את המשמעות כמפגש בין הקורא והטקסט. הרב קוק מסביר, שבניגוד לתורה שבכתב שהיא אלוהית באופן מוחלט, הרי שבתורה שבעל-פה יש ממד אנושי ששותף בהתהוותה:

בתורה שבעל פה אנו יורדים כבר אל החיים [...] אנו חשים שרוח האומה, הקשורה כשלהבת בגחלת באור תורת אמת, היא גרמה באופיה המיוחד שתורה שבעל פה תהיה נוצרת בצורתה המיוחדת.³

דברים אלו נכונים לא רק ביחס להלכות התורה שבעל-פה אלא גם ביחס להגות ולעיסוק בסתרי התורה. בהקדמת הזוהר מופיע שחידושי התורה של האדם והבנתו את התורה ואת העולם האלוהי יוצרים

2. ברכות ז ע"ב.

3. שמונה קבצים, קובץ ב, פסקה נז.

”כַּאֲשֶׁר פִּתַּר לָנוּ כֵּן הָיָה“: שותפות האדם בעיצוב התממשות הנבואות

רקיעים חדשים ושותפות עם הקב"ה: "וְלֹא־מִדַּלְצִיּוֹן עָמִי אָתָּה" - אל תקרי 'עמי אתה' אלא עמי אתה למהוי שותפא עמי".⁴
במהות הנבואה - כיצד?

חותני, פרופ' אוריאל סימון, נוהג לדמות את הנבואות למברקים ולא למכתבים. בניגוד למכתב שבו מפורט המסר בשלמות ובגלוי, הרי שהמברק תמציתי ומותיר מרחב של פתרונות אפשריים. הדבר מזכיר את יחסם של חז"ל לחלומות, שכידוע מתוארים במקרא פעמים רבות כמעין נבואות, ובלשון חז"ל הם "אחד משישים בנבואה" (ברכות נז ע"ב):

דאמר רבי אלעזר: מנין שכל החלומות הולכין אחר הפה - שנאמר "ויהי כאשר פתר לנו כן היה". אמר רבא: והוא דמפשר ליה מעין חלמיה, שנאמר "איש כחלמו פתר".⁵

הפרשנות לחלום היא זו שמעניקה לו את הפשר (פתר=פשר) והיא למעשה זו שתקבע מה יתרחש במציאות. הפה קשור לספירת המלכות, שכפי שראינו היא כוח העיצוב של המציאות עצמה, המכילה, קולטת ומעצבת את המסר האלוהי. כך בחלומות וכך בנבואות.⁶
הנבואה אפוא, כמו החלום, אינה שלמה ללא פתרונה. "כל חלמא דלא מפשר כאיגרת דלא מתקריא" [=כל חלום שלא נפתר כאיגרת שלא נקראה] (ברכות נה ע"ב). חלום שהאדם איננו שותף בפתרונו - נבואה שהאדם איננו שותף במימושה - הרי הוא כמו איגרת שלא נקראה והמסר שבו איננו יכול להופיע בעולם.

4. זוהר, חלק א, ה ע"א.

5. ברכות נה ע"ב.

6. עיינו זוהר, חלק א, קפג ע"א.

תרגום למציאות העכשווית

זכותנו אפוא – ואף חובתנו – לפרש את דברי הנביאים מתוך הקשבה למציאות וחיפוש רצון ה' בעולם. דרכי הפעולה שבהן נבחר יהיו שותפות בהיווצרותה של המציאות העתידית ועיצובה, מתוך הקשבה וחשיפה של משמעות הנבואות הכתובות.

דוגמה עכשווית להקשבה למציאות היא היחס לדתות המצויות מחוץ לגבול היהדות. במציאות שאליה התייחסו הנביאים, הדתות הזרות היו דתות אליליות ולא דתות מאורגנות המאמינות באל אחד עם עבודת ה' אישית. מעבר לכך, באופן כמעט בלתי נתפס, רוב האנושות כיום שייכת ל"דתות אברהמיות", שמקורן ביהדות! קשה שלא לראות את יד ה' במהלך ההיסטורי שבו מעם אחד קטן הלכו וצמחו דתות חובקות עולם שבהן יש מקום מיוחד לבית המקדש, לסיפורי התנ"ך ולדמויותיהם של אבות האומה היהודית.

נראה שהסכם השלום בין ישראל לאיחוד האמירויות הוא דוגמה לשינוי פרדיגמה המתבטא באופן עמוק כבר בשמו של ההסכם: בניגוד להסכמים הקודמים, שנשאו שמות של מקומות הזרים למזרח התיכון ("קמפ דייוויד", "אוסלו"), ההסכם הנוכחי נקרא "הסכם אברהם" ומבטא את המורשת הדתית המשותפת המאחדת יהודים ומוסלמים. אם זהות דתית היא פעמים רבות טריזו המפריד בין יהודים ומוסלמים, כאן היא מתועלת ליצירת נרטיב של קשר. בהקשר הנפיץ של יחסי יהודים וערבים בימינו, נודעת לנרטיב זה משמעות עצומה – ביצירת תודעה משותפת של אחדות מתוך חיבור משותף לדמותו של אברהם.

שפה ברורה אך לא אחידה

תשומת לב למצבן של הדתות כיום, ולאפשרויות הריאליות העומדות בפנינו, פותחת אפוא מחדש את שאלת "ביטול הזהויות" לטובת עבודת ה' שכם אחד – לעומת עבודה משותפת מתוך הזהויות הקיימות. ישנו בסיס ערכי משמעותי לתפיסה המכירה בריבוי "לכתחילה", ריבוי

”כַּאֲשֶׁר פָּתַר לָנוּ כֵּן הָיָה”: שותפות האדם בעיצוב התממשות הנבואות

שאיננו ויתור אלא ברכה. בספרו ”לנבוכי הדור” (פרק ח) מסביר הרב קוק שריבוי דתות מתאים לגיוון הלאומי ולצרכים והמאפיינים של כל לאום: לכל עם אופי ומשלו, היסטוריה משלו וזהות משלו, וממילא הדת הצומחת בקרב כל עם שונה מזולתה.

הבשורה איננה אפוא ביטול הריבוי אלא חיבור. ה”שפה הברורה” שעליה מתנבא הנביא ובה עתידים לדבר כל העמים איננה שפה אחידה אלא שפה שבה כל אחד מובן לזולתו, מקבל אותו ומסייע לו בעבודת ה’: ”כִּי אָז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׂפָה בְרוּרָה לְקִרְאָ כָלֶם בְּשֵׁם ה’ לְעַבְדוֹ שְׂכֵם אֶחָד” (צפניה ג, ט).

